

УДК 398.87:801.732

Д. Г. Трегубов, кандидат технічних наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, Харків

sxxttregubov1970@nuczu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-1821-822X>

І. М. Трегубова, керівник гуртка-методист, КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості №1 Харківської міської ради», Харків

tregubova0606@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0787-8882>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФОРМУЛ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОЇ ТА ШЛЮБНОЇ СЕМАНТИКИ В ПІСНЯХ ВЕСНЯНОГО ТА ВЕСІЛЬНОГО ЦИКЛІВ

Досліджено формули сюжету «звідництво дівчини» як такого, що має відношення до весняного та весільного циклів народних пісень: «три», пригощання напоями, зустріч гостей, мандрювання у три етапи, коса, горіння дерева, потоплення дівчини, обіцянка кращого життя, бесіда дівчини при спалюванні (потопленні), дівчина-Галя, хлопець-козак. Показано, що, з виділених стрижньових формул даного сюжету, більшість можна знайти у колядках, щедрівках, веснянках та купальських піснях. Доведено, що сюжет «звідництво дівчини» є пов'язаним з рухом сонця, оскільки за світоглядом давніх мешканців України сонце народжувалося десь за Доном, а за Дунаєм – «вмирало». Визначено, що стояння під сосною, яка палає, – аналогічно зустрічі світанку, а рух у бік Дунаю (від Дону додому) або занурення у Дунай означає ритуальну смерть при переході дівчини до заміжного стану. Створено варіант тлумачення пісні «Їхали козаки»: дівчина з хлопцем-нареченим та сватами після ритуального пригощання відправилася у ритуальну мандрівку на шлюбну ініціацію у ліс, де під сосною зустріла світанок, що підтвердив наречений.

Ключові слова: народна пісня, весняний цикл, весільний цикл, звідництво дівчини, Галя, коса, козак, сосна, Дунай, дівчина, хлопець.

Д. Г. Трегубов, кандидат технических наук, доцент, Национальный университет гражданской защиты Украины, Харьков

И. М. Трегубова, руководитель кружка-методист, КЗ «Центр детского и юношеского творчества №1 Харьковского городского совета», Харьков

ВЗАИМОСВЯЗЬ ФОРМУЛ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОЙ И БРАЧНОЙ СЕМАНТИКИ В ПЕСНЯХ ВЕСЕННЕГО И СВАДЕБНОГО ЦИКЛОВ

Исследованы формулы сюжета «искуситель девушки» как имеющего отношение к

весеннему и свадебному циклам народных песен: «три», угощение напитками, встреча гостей, поездка в три этапа, коса, горение дерева, потопление девушки, обещание лучшей жизни, беседа девушки при сжигании (потоплении), девушка-Галя, юноша-козак. Показано, что из выделенных стержневых формул данного сюжета, большинство можно найти в колядках, веснянках и купальских песнях. Доказано, что сюжет «искуситель девушки» связан с движением солнца, поскольку по мировоззрению древних жителей Украины солнце рождалось за Доном, а за Дунаем – «умирало». Определено, что стояние под горячей сосной – аналогично встрече рассвета, а движение к Дунаю (от Дона домой) или потопление в нем означает ритуальную смерть при переходе девушки к замужнему состоянию. Создан вариант толкования песни «Ехали козаки»: девушка с женихом и сватами после ритуального угощения отправилась в ритуальную поездку на брачную инициацию в лес, где под сосной встретила рассвет, что подтвердил жених.

Ключевые слова: народная песня, весенний цикл, свадебный цикл, искушение девушки, Галя, коса, козак, сосна, Дунай, девушка, парень.

D. G. Tregubov, Ph.D., associate professor, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

I. M. Tregubova, studio head-methodologist, Public institution "Center for Children's and Youth Creativity of the Kharkiv №1", Kharkiv

RELATIONSHIP OF FORMULAS OF CALENDAR-RITUAL AND MARRIAGE SEMANTICS IN SPRING AND WEDDING CYCLES SONGS

The relevance of the study is determined by the need to review the basics of the cultural heritage of the Ukrainian people in the direction of self-understanding and self-identification. Restoration of historical layers of meanings of rituals and the corresponding songs allows to recreate ways of formation of the nation as a whole.

The aim of this study is to identify and interpret in the song plot "girl's seducer" a number of formulas that are used to reveal the subtext of the events being spoken.

Reserach methodology. The article analyzes and systematizes the use of stable formulas within the song plot "girl's seducer" and related to him. The application of the selected formulas in the historical plane to the older examples of song creativity is traced: carols, Christmas carols, spring songs and bathing songs. A search was made for the basics of this plot as a reflection of the cult of water and the sun.

Results. The formulas of the plot "girl's seducer" (or "girl-spring") are highlighted: "Three", treats with drinks, meeting guests, traveling in three stages, a braid, burning a

tree, drowning a girl, the promise of a better life, a girl's conversation during the burning (drowning), a girl-Galya, a guy-Cossack. It is proved that this plot is connected with the movement of the sun, because according to the worldview of the ancient inhabitants of Ukraine, the sun was born somewhere along the Don, and behind the Danube - "died". It has been determined that standing under a burning pine tree is similar to meeting dawn, and moving towards the Danube moving towards the Danube (from the Don to home) or immersion in the Danube means a ritual death when a girl transitions to marriage. An interpretation of the song "The Cossacks rode" was created: a girl with a boyfriend-groom and suitors after a ritual treat went on a ritual journey for a wedding initiation in the woods, where she met the dawn under a pine tree and the groom confirmed it.

The novelty of this study is the use of systematic formula analysis to establish the basics of folk song, which allowed to reformulate the plot of "girl's seducer" as a "girl-spring" and separate the later layers from the original plot.

The practical results of this study are the systematization of formulas found in the tragic songs of the spring-wedding cycle within the plot of the "girl's seducer". The paper shows that each of the considered formulas is found in carols, Christmas carols, spring songs and Kupala songs, which allows to combine with them the content of the plot under consideration. Analysis of the formulas used in the plot allows you to see in it the elements of the cults of the sun and water.

Keywords: folk song, spring cycle, wedding cycle, seducer, Galya, braid, Cossack, pine, Danube, girl, guy.

Актуальність теми дослідження. Самоідентифікація будь-якого народу ґрунтується на існуванні живих традицій, створених давніми предками. На теперішній час багато традицій вже втрачено, а ті, що залишилися, здійснюються формально – на рівні звички або у шоу-режимі. Це відбувається як внаслідок історичних змін, коли певні ритуали втрачають сенс, так і в умовах політичних та етнічних переслідувань, що на території України мало місце за часів масового насадження християнства, влади Речі Посполитої, Росії та Радянського уряду. Внаслідок цього, уламки фольклорної спадщини не завжди нами правильно розуміються, що позбавляє нас самоідентифікації. Відповідно, актуальною задачею залишається пошук першооснов елементів народної творчості.

Постановка проблеми. У фольклорі за багато століть кожний елемент набув формульності, тому виникає можливість відтворити через аналіз цих

формул початковий сенс багатьох народних традицій й повернути вихідне розуміння певних текстів. Це дозволить нам глибше оволодіти власною історичною спадщиною та зрозуміти себе сучасних. Розв'язання цього питання є для нас «євшан-зіллям», поверненням до коріння, встановленням нерозривного зв'язку з рідною землею, усвідомленням одночасності сучасної й минулої культури.

Існує думка, що традиційна культура вичерпала себе, містить помилки малограмотних людей минулого та заслуговує на забуття (Загрійчук, 2020). Але це не так, оскільки традиція стабілізує суспільство від негативних зовнішніх впливів, а також кожне покоління живе одночасно з одним-двома попередніми, тому виникає ланцюг зв'язку з минулим (Трегубов & Трегубова, 2019). Тоді намагатися позбутися коріння – нелогічно.

Прикладом поверхневого аналізу є робота з систематизації народних українських балад з трагічним змістом про дошлюбні взаємини за кримінальними ознаками (Лавриненко, 2011): отруєння, суперництво, помста, зрада, втеча зі спокусником, розплата за легковір'я, дітозгубництво. Акцентується увага на «вербалізації знаків правового досвіду» минулих часів, іншого змістовного наповнення автор не бачить. Але можна віднести ці пісні до календарно-обрядових весняного та весільного циклів (Трегубов & Трегубова, 2020), з них – сюжет «звідництво дівчини» є одним з більш поширених (Квітка, 2010). Аналіз «формул» цього сюжету дозволить відокремити напластування від первинного змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У піснях даного сюжету йдеться про підмовляння дівчини групою чоловіків, мандрювання з нею в декілька етапів, відмову дівчини від подальшого мандрювання та її загибель. Даний клас пісень почав вивчати Квітка К. (2010): у західноукраїнських варіантах – дівчину частіше топлять у Дунаї, тексти східної та центральної України сповіщають про її спалювання. Похмурість подій та акцент на головному епізоді робить сюжет баладним. Лише у фольклорі України згадування змовляння дівчини з наступною її стратою зустрічається у сотнях варіантах (Любченко, 2020).

За українською народною баладою «Дунаю, чому смутен течеш?» дівчина

не тоне, а пропонує трьом ротам солдат змагання за неї: «...хто ме доплинет, его я буду» (Франко, 1984). Про зведену козаком дівчину розповідає інша давньоукраїнська балада «Козак та Кулина». Даний сюжет класифікують як обрядовий, що має спільні риси з веснянками та весільними піснями (Нудьга, 1970).

Поняття «балада» на Русі не існувало. Так, у 1587 р. засвідчено, що на Русі є «жалібні пісні, що в русинів звуться думами й співаються тягливим голосом...» (Скрипник та ін., 2009); вважають, що думи походять від голосінь. Існують й соціально-побутові думи з наявністю «моралі», які теж мають «історизм», бо відбивають соціально-побутові відносини певного часу та регіону.

Означений сюжет має весняні та весільні маркери: веснянки згадують горіння сосни: «Горіла сосна, / дівчинка ... весна», «дунай» – назва весняного половіддя (Трегубов & Трегубова, 2020); перебіг подій корелює з етапами традиційного українського весілля (Пашник, 2021, Березень 21). Це дозволяє дати іншу назву сюжету «звідництво дівчини»: «дівчина-весна». Весільна обрядовість використовує традиційні етапи: сватання, гільце, викуп, розплітання коси та ін., але вже втратила багато глибинних історичних рис. Проте, згадки про давні традиції залишилися у піснях. Втраченим елементом є обряди ініціації нареченої.

Пісні весняного й весільного циклів мали зберегти характерні обрядові ознаки. Хоча вважають, що весільна пісенність як самостійний жанр сформувалася після прийняття християнства на Русі (Безкоровайная, 2011), але є свідчення, що вона має глибокі коріння та асимілювала поховальні обряди у вигляді голосінь (Єфремова, 2006). Ритуали, згадані у багатьох піснях весільного циклу, не могли бути християнськими. При зміні обряду з нього випадала відповідна пісня, але залишалася у традиції як побутова. Дохристиянські мотиви сюжету «звідництво дівчини» є у згоді дівчини їхати з кількома чоловіками як згадка про поліандрію або життя у «чоловічому будинку» (Петрухіна, 2007). Це збігається з фольклорним сюжетом «Білосніжка та сім гномів»: дівчина потрапляє у будинок чоловіків та гине після куштування яблука. Рух дівчини крізь ліс та її наступна загибель відомі за народними першоджерелами казки «Червона Шапочка», що містить ініціаційну

складову (стадії відокремлення та ізоляції) та весняну – дівчинка-весна несе травневі подарунки.

При аналізі даного фольклорного масиву необхідно врахувати, що народній творчості властиво використання певних однотипних слів – «формул» для натяку на відоме на певний час поняття, що «генетично» пов'язує народну пісню з архаїчними приспівками-формулами (Єфремова, 2006).

Метою даного дослідження є аналіз «формул» типового сюжету народних пісень «звідництво дівчини» («дівчина-весна») для пояснення його знакової наповненості. Проведення такого аналізу надає можливість добору статистично значимої кількості аргументів для підтвердження поєднання весняної та весільної природи даного сюжету з «відсіюванням» пізніших напластувань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередній аналіз продемонстрував наявність у досліджуваному сюжеті суттєво різних пояснень походження головних персонажів, місць перебігу подій, варіантів мандрювання та, водночас, – наявність єдності сюжету (Трегубов & Трегубова, 2020). Це свідчить про його розповсюдженість, творчу обробку оповідачами різних народів та давнє походження, а також надає можливість пошуку першоджерела.

Типовий перебіг сюжету «звідництво дівчини» є символічно-образним, має багато напластувань, але в ньому простежується тема шлюбних традицій у давнину. Зміст, що лежить на поверхні, наступний: їхали хлопці, один з них (або гуртом) вмовив дівчину на шлюб, але непорозуміння під час дороги призвели до її загибелі, тому виникає мораль: «хто дочок має – нехай навчає».

Спробуємо з'ясувати коріння сюжету «дівчина-весна» крізь напластування нових трактовок шляхом аналізу застосованих основних «формул» у відомих текстах: 1) «три» – типове число у піснях; 2) пригощання напоями (три); 3) зустріч гостей (трьох); 4) мандрювання (три етапи); 5) коса та дії з нею; 6) горіння дерева поруч з дівчиною; 7) потоплення дівчини; 8) обіцянка кращого життя; 9) бесіда дівчини під час загибелі; 10) дівчина-Галя; 11) хлопець-козак.

Розглянемо дані формули в історичній площині народної творчості.

1) Формула «три» у слов'янській традиції – сакральне число, яке пов'язує три

світи: минуле-сучасність-майбутнє та організує трискладову вертикальну модель світу. Так, рушник має три частини, біля покуття є три вікна, вікно поділяється на три шибки та ін. У означеному сюжеті згадують три напої, три гостя, три частини шляху. Існує колядка «Ой рано, рано» (Антонович & Драгоманов, 1874): «наш панок... три свічі зсукав ...коника сідлав... На три дорозі, та у три землі...». У весільному ритуалі є триразовий обхід столу молодими у своїх хатах (Несен, 2008). Тому, три напої, три гостя, три шляхи є символом безперервності часу, єдності трьох світів (земля, вода, небо), трьох частин життя.

2) Формула «три напої» зустрічається у колядках: «А в цього пана... три кубки... медок-солодок,... кріпкеє пиво,... зелене вино» (Воропай, 1958) (мед на Русі був міцним напоєм); пісня «Ой воли мої недужії» промовляє: «шинкарка молода... повір меду... вина... горілки» (Колесса, 2009). У піснях – п'ють (кружляють) мед-вино, мед-горілку «із кумою»; описують відношення між дівчиною та хлопцем «...горілочка медовая, / А я її випила, молодая... Десь поїхав миленький...», «Ой коли б я мужа мала, / То я б його шанувала / Медом, пивом напувала», «А в мого милого губки солоденькі / ...солодші від медочки»; про смерть нареченого чумака співається навпаки: «Гей, не п'ються пива, меди...» (Колесса, 2009). Тобто, «напитися» є синонімом «закохатися», бути в емоційному стані. Також, мед й вино символізують мудрість та радість (Телеуця, 2008). У згаданому сюжеті «Шинкарочка Галя пиво наливала...», пригощала «Пивом да вином, / Да сладким мёдом»... (Ой ты, Галю, 2020), «...п'ють ляшки (козаки) горілочку...» (Квітка К., 2010). Формула «три напої» повніше реалізується у російських варіантах пісні.

У весільному ритуалі трапеза є традиційним знаком закріплення остаточної згоди через пиття могорича – «запивання», як завершальна дія сватання, що робить неможливим повернення нареченої до стану дівчини (Несен, 2008).

3) Формула «три гостя» теж згадується у колядках: «...сонце, ...місяць, ...дощик» (Воропай, 1958) і далі «три празники» – Різдво, Свято Василя, Водохреща; пан з братами поїхали шукати «...в чистеє поле... / куну в дереві /

Дівку вь теремі» (Антонович & Драгоманов, 1874), в чому бачать визволення «красної панни»-сонця після зими. У весільній пісні – «наїхали гості», «вийшла за нелюба» (Гордійчук, 1963), «трое гостей... усі старости», (Цехміструк, 2006). У весільному обряді два свати (старости) разом з молодим – якраз три особи, які, навіть «молодий», – чужі люди, бо назавжди забирають рідну дитину.

4) Формула «мандрування» (у три етапи) зустрічається у колядках (Воропай, 1958): «в... пана три соколейки... / полетів в чистейке поле, / ...в бистри потоки, / ...в темни лісойки»; або мандрування «царівни» на трьох возах: «...на перший... світло клала, / на другий ... проскури .../ на третій ... сама сідала... / Сам Господі... три служби служить ... за господиню ... на ім'я Ялину»; «наш панок... в поле виїжджав... у три землі: Волоськую, ...Німецькую, ...Турецькую» та «Межи трьома дорогами, ...здибався з Дажбогом» (Антонович & Драгоманов, 1874). Термін «мандрування» означає й передшлюбні дії: «Нашому хлопці... мандрівочка... у чистеє поле... буде твоя коса руса / В мене під ногою...» (Гордійчук, 1963). За «Баладою про Хайку...» їдуть від дівчини з кількома возами, що виглядає як придане (Любченко, 2020). Пересування у три етапи свідчить про дальню дорогу молодої у чужий світ без можливості повернення. У пісні «Ой воли мої половеїкїї» втішають дівчину: «не плач,... / Знайдуться люди, що й тебе візьмуть / В чужую сторононьку». У сюжеті «дівчина-весна» мандрування у три етапи частіше є у варіантах зі спаленням (Ой ты, Галю, 2020; Гордійчук, 1963; Квітка, 2010): «с двора..., во поля, ...леса»; «темними гаями, ...лугами, ...лісами», «одно, ...друге, ...третє поле», «густий лісочок, ...жовті пісочки, ...Дунай глибокий», «до білого жита, ...к Дунаю до кладки, ...до зеленого дуба»; або у весільному сюжеті (Гордійчук, 1963): «Їхав поле,... друге, ...на третьому зупинився... пішов до дівчини». Баладу близького сюжету відносять до веснянок: вдова мала дев'ять синів, які у розбій пішли, й доню, яка на третій рік заміжжя попросилася у «гістойку» додому; їдуть полем, другим, біля діброви – напали розбійники й вбили пана, потім дізнались, що вбили шурина, пропонували сестрі жити з ними, вона відповіла, що буде шукати смерті (Цехміструк, 2006).

5) Формула «дії з косою» як шлюбний обряд: жовнір на вулиці обрізає косу

дівчині, його арештовують, він говорить, що любить її; дівчина чесала косу, коса поплила річкою, застряла біля явора (розчесана коса схожа на течію). Весільна пісня «Ой сосонка літом і зимою зелена» описує передшлюбні дії нареченої: «...була в п'ятницю весела, / в суботу русую косу чесала, / в неділю ішла до шлюбу...». Прив'язування «косами» має суперечність: незаміжня дівчина носила одну косу, а після шлюбу їй заплітали дві, що означало одружену жінку (Єфремова, 2006). Спалювання коси згадують як ворожіння на приворот (Єфремова, 2016): «...причаруй же ...козаченька... Циганочка... Врізала ...дівчині косу / На вогні спалила... / Як коса палає... / То за тобою / Той... / Ось так помирає». Тобто, втрата коси означає втрату дівочтва та закоханість.

Косу за архаїчними традиціями весілля відсікали та спалювали: «– Доню, де кісонька? / –...в огні згоріла», «все дівки да в косах ... / А на мою да копоть впала» (Несен, 2008), «буде твоя коса руса / В мене під ногою...» (Гордійчук, 1963); або волоси розділяли навпіл, покривали «завивалом», яким обв'язували дівчину, що схоже на «прив'язали до сосни косами». При горінні сосни «від гори до низу» та прив'язуванні косами – в уяві коса перегоряє.

б) Формула «сосна, що палає» (липка, явір, діброва, граб, бук): «Прив'язали дівча / До сосни косами... / До граба руками... / До бука плечами», що описує ритуальне дерево або ситуацію навмисно надано нереально. «Горіння» дерева може бути образом зустрічі сходу Сонця. Донський казак прив'язав дівчину та говорить: «Погляди-ка, ...где Дунай, ...где Дон» (Ой ты, Галю, 2020), що могло свідчити про зустріч світанку біля річки. Раніше дівчата на Великдень зустрічали схід сонця під яблунею (Воропай, 1958). Перед вінчанням дівчина стає обличчям до сходу Сонця та просить в Бога щастя у шлюбі (Кожолянко, 2012), (веснянки-гаївки виконували в лісі чи на лузі біля води, а після XVI ст. – біля церкви).

Образ «горіння» дерева є у піснях весняного й весільного циклів, де набуває алегоричних рис: «Горіла сосна... / Під нев дівчина ... косу чесала...»; «...горіла липка і сосна / дівчина гарна, як весна...». Це символізує зміну стану дівчини на стан жінки та є частиною шлюбного ритуалу: «Ой коси ви мої,... / Більше служить не будете... / Горіла сосна... / Сподобавсь хлопець... / Тепер вже він мій чоловік»

(Пашник, 2021); у коровай втикають гільце зі свічками, які горять від гори до низу; є спільність з традицією «смолити» молоду після шлюбної ночі – жінки скачуть через вогнище разом з молодою (без цього молода – ще не жінка) (Петрухіна, 2007). Дівчину порівнюють з сосною або ялиною – «...сосна... коли ти зійшла?... Красна дівчина зажурилася», «...гудить соснойка, /...тужить дівчинойка», «...висока як ялина, червона як калина» (Єфремова, 2016; Цехмістрок, 2006). Процес горіння використовують на весіллі як обряд очищення при переході до іншого роду: увесь «поїзд» молодої переводять через вогонь.

У весільних піснях використовують образи: «липа» – жінка, «береза» – дівчина (Єфремова, 2006), але в даному сюжеті таким еквівалентом є сосна. Часто використовують образи горіння (Цехмістрок, 2006): «Горіла липка і сосна, / Дівчина гарна, як весна», «А під нев мила сиділа, / Іскорки на ню падали», що збігається з польським, хорватським, чеським варіантами; «Ой... березонька, чому не гориш... / молодице, чому не жиєш...» або «Горить сосна, а димок не йде / Болить серце, милий не прийде» та «...калину палю, калина не горить / Я до дурня, як ластівка, дурень не говорить»; «Ой в саду вишня стояла / На тій... свіча горіла /... З свічойки гистройка впала... річечка стала». Буває згадування і горіння, і потоплення: «...граб не горить, тільки куриться / ...молодиця... журиється... / мій миленький... завіз мене у чужий край, куди мені не хотілося... Кажуть мені річку плисти... широкою перепливла, у глибокій утопилася». «Горіння» діброви згадують у веснянці: «Де гаївка лунала, / ...діброва палала... / Де ходили дівоньки, / ...розцвіли квітоньки... / Весну красну привели .../ Врожай буде, як Дунай...» (Пашник, 2021). Вогонь – це символ чоловічої енергії, як вода – жіночої. Також, біля священної липи плели весільні вінки й тертям запалювали вогонь (Кожолянко, 2012). Ритуал стояння під сосною, що горить, є обрядом ініціації дівчини чоловічою енергією сонячного вогню перед шлюбом. Під час сходу сонця сосна наче палає, немов би на землю зійшов небесний вогонь як чоловіче начало. Вогонь охоплює верхівку сосни, опускається вниз та торкається коси дівчини.

7) Формула «потоплення дівчини». У даному сюжеті під час мандрювання

або спалювання згадуються Дон та Дунай – річки, які відокремлювали землі наших предків від іншого світу. Для їх світогляду сонце народжувалося за Доном, а за Дунаєм – «вмирало». Тоді занурення у Дунай означає ритуальну смерть при переході дівчини до дорослого стану. Словом «дунай» у фольклорі позначали весняне половіддя. Тоді купання у «дунаї» є символічним як ритуальне освячення. Рух з України до Дону є рухом до скорішої темряви, у потойбіччя. Зворотний рух від Дону додому козаків у баладі є рухом за сонцем.

Новий рік у давній Русі святкували навесні, це наближує щедрівки до веснянок. Щедрівки та купальські пісні згадують «дунай». Так, «Касуня» потопаючи в Дунаї подала руку лише тому, хто їй подобався: «Плила Касуня бистров рікою, / ...В Дунаю, море» (Воропай, 1958). Це збігається з сюжетом «дівчина-весна» у баладі «Дунаю, чому смутен течеш» (Квітка, 2010). Існує веснянка «Тепер я си погуляю, / Як рибонька по Дунаю!»; у купальських піснях «Ой на річці на Дунаї / Там липонька потапає, / ...дубочка прикликає» та «...на Купала, / Іграло сонечко... / Та припало дівкам... Дунай-море пливсти, три річеньки брести. / Та всі дівочки Дунай перепливли... / Дівка Оленка в Дунаї втонула» (Колесса, 2009). Купанням у «дунаї» могли називати віддзеркалення Сонця у половідді – поєднання вогню та води, чоловічого й жіночого начал.

У обрядовому весіллі дорогу переливають водою, через яку наречений переносить молоду (Марченко, 2001). Згадують Дунай також, коли вносять стрічки для вінка (Глушко, 2014): «...річенька тече, /... Марусенька бродить. / За нив батенько ...: / – Втонеш ... / – Ой, воліла б я, / Я в той Дунай тонути... / Лиха доля обгорнути...», тобто вийти заміж описують як втонути у «дунаї». «Велика вода» у фольклорній символіці пов'язана із заміжжям дівчини (Сорочук, 2011).

Мотиви «Дунаю» й «сосни» згадують у піснях про сімейну зраду, нещасливу любов, не бажану дитину. Попри трагічність цих текстів, вказані образи використовують в обрядах щодо зміни стану, ініціації молоді, приходу весни.

8) Формула «обіцянки кращого життя» від козака, на якій піддалася дівчина. У ритуальних весільних діях «молодих» вважають нечесними, які для очищення

повинні пролізти під лавкою (Телеуця, 2008). Тоді «обіцянки кращого життя» та швидка згода шинкарки – це ритуальна «нечесність», водночас ці обіцянки є тим, на що шинкарка повинна дати згоду (навіть «поля всі кам'янії» – немає потреби працювати). Цю бесіду можна класифікувати як викуп нареченої.

9) Формула «бесіда дівчини» біля сосни, що палає: «Хто в полі ночує...» або «Ой хто в лісі чує, нехай той рятує, ... нехай навчає... Темної ночі гулять не пускає» (Гордійчук, 1963). Козак відзивається: «Я твій голосочок здалека почую» та «я в полі ночую... пахаю» («пахати» – символізує весну, є символом запліднення), але ніяких дій у відповідь не вживає, тобто лише підтверджує знаходження дівчини під сосною на світанку та те, що вона пройшла обряд ініціації та очищення. Близькі слова є у весільній веснянці «Подам голосочок / Нехай той почує / Хто в полі ночує. / А вже весна... козакові / Мандрівочка пахне» (Єфремова, 2016), тобто дівчина навесні зустрічає світанок та промовляє побажання. Також, якщо стояння під сосною на світанку – це ритуальна смерть, то й прохання про допомогу – теж ритуальне (схоже на обряд «перейми», коли наречена у весільному поїзді кричить на певному кордоні (Пашник, 2021, Березень 21), як при викраденні під час ритуальних хороводів); можливо, про допомогу кличе жінка вже у шлюбі, яка присягнула чоловікові, стала невід'ємною частиною його «кластеру», за давніми традиціями – зворотного шляху немає.

Бесіда дівчини у Дунаї має спільні риси з бесідою біля сосни: «хто мене доплине, того я буду», «чи я й не хороша, / чи не вродлива, / чи доленька моя нещаслива?», «Матіночко, голубочко, / маєш дочок сім: / не пускай їх на вулицю, / – буде доля всім». Спільними рисами є благання про порятунок й виведення моралі, пропонування певних умов, запитання про нещасливу долю.

10) Формула «дівчина-Галя»: у багатьох варіантах балади зав'язка сюжету відбувається у шинку (корчмі), де дівчина працює та пригощає напоями. Ім'я «Галя» типове для позначення дівчини у пісні (особливо на Полтавщині): «Зробили ми діло, / ...З хліба паляницю, / З Галі – молодицю»; «Ой, де ж ти Галочко та й ходила, / ...головоньку й убілила»; «Несе Галя воду...»; «Шоб Галюся Іванка любила» (Нудьга, 1970; Марченко, 2001; Несен, 2008). У варіантах

сюжету зустрічаються імена: Ганя, Ганзя, Ганнуся, Кася, Рейзя, Хайка, Катерина, Марійко й ін. або ім'я випадає: «девица торговала» (Ой ты, Галю, 2020). Частіше «Галю» згадують у весільних та суспільно-побутових сюжетах: «Ой, у Галі свекруха лихая / Сама Галя – ...молодая» (Телеуця, 2008). Ф. Колесса пов'язує це ім'я зі староіндійською богинею весни Васана (або Гуля). Схоже ім'я є у гаївці: «Гела – Гелочка... / Я ходжу ж по Дунаю...» (Антонович & Драгоманов, 1874). Первинним іменем в сюжеті «дівчина-весна» можна вважати «Галя», як узагальнений образ дівчини-весни: «Галю молодая...», «...молодиця». Цій образ споріднений до образу богині Лелі – весни, молодості та любові.

Рід занять «шинкарка» пояснює можливість вільного знайомства з чоловіком (як і колодязь-криниця), що використовує пісенна творчість: «Ой, у полі корчомка», «Є в полі криниця», «Несе Галя воду». Але звичайна шинкарка б не пила з постояльцями та не погодилась б на підмовляння, оскільки вже усього у світі бачила. Тому «шинкарка» – це не робота з пригощання напоями (медом, вином, пивом), а стан молодиці, згодної дарувати кохання, радість та мудрість.

11) Формула «козак» слухачу минулих часів позначає «чоловіка» взагалі, у не обрядових піснях – «парубок» (Єфремова, 2016). За польськими варіантами сюжету козаки з «далекої країни» вмовили дівчину поїхати з ними, примусили дівчину скинути сукню та стрічки, кинули у Дунай, допомагали собі шаблями, брат дівчини підійшов та докоряв їй (Квітка, 2010). Існує більше ніж 30 варіантів назви «чоловіка», з яких термін «волох» відсилає події до I–V ст., що відкидає первинність інших назв, за сенсом весільного сюжету підходить термін «незнайомці». Весільна пісня «Та ой по горі василечки сходять» сповідає, що «наїхали од Василька люди» (нареченого), які для нареченої відігравали роль «незнайомців», та пропонують: «Поїхали, Марійко, із нами» (Гордійчук, 1963).

Таким чином, більшість зі стрижньових формул сюжету «дівчина-весна» можна знайти у колядках, щедрівках, веснянках та купальських піснях. Зважаючи на давнє походження цих пісень, передбачається подовження даного дослідження у напрямку з'ясування архаїчних мотивів означеного сюжету.

Висновки. 1. Проведений у роботі аналіз дозволив виявити основні формули сюжету «дівчина-весна» як перехресчування весняних та весільних мотивів: «три», пригощання напоями, зустріч гостей, мандрювання, коса, горіння дерева, потоплення дівчини, обіцянка кращого життя, бесіда дівчини при спалюванні (потопленні), дівчина-Галя, хлопець-козак.

2. Встановлено сенс формул сюжету. «Три» – безперервність часу. Образ «випити меду, вина, пива» – подарувати мудрість, радість, закоханість у подружньому житті. Три гостя раніше приймали участь у визволенні сонця-панни після зими, що було перенесено на весільний обряд. Мандрювання у три етапи символізує наслідування традицій поколінь, а для нареченої – безповоротний перехід від дівочтва до стану заміжньої жінки. Косу в архаїчних традиціях весілля спалювали, що пояснює образ «прив’язування до сосни косами». Образ стояння під сосною, що горить, є обрядом ініціації дівчини перед шлюбом енергією сонця, що охоплює верхівку сосни під час сходу. Купанням у «дунаї» могли називати віддзеркалення Сонця у річці – як поєднання вогню та води, чоловічого та жіночого начал, що теж наближує «купання» до ініціації. Благання про порятунок є ритуальним.

3. Зміст подій пісні «Їхали козаки»: дівчина з нареченим та сватами після ритуального пригощання відправилася у ритуальну мандрівку на шлюбну ініціацію у ліс, де під сосною зустріла світанок, що підтвердив наречений.

Список посилань

1. Антонович, В. & Драгоманов, М. (1874). *Исторические песни малорусского народа с объяснениями. Т.1.* Киев: Фрид.
2. Безкоровайна, Н. С. (2011). Украинская песня как зеркало народной души. *Культура народов Причерноморья*, 214, 143–145.
3. Воропай, О. (1958). *Звичаї нашого народу.* Мюнхен: Українське видавництво.
4. Глушко, М. (2014). Опільське весілля. *Міфологія і фольклор*, 3–4, 120–130.
5. Гордійчук, М. (1963). *Українське народне багатоголосся.* К.: Мистецтво.
6. Єфремова, Л. О. (2016). *Народні пісні Полтавщини.* Київ: Логос.
7. Єфремова, Л. О. (2006). *Наспів українських весільних пісень.* К.: Наукова думка.
8. Загрійчук, І. Д. (2020). Псевдотрадиції: природа та можливість їх подолання, *Традиційна*

культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тренди. Х.: ООМЦКМ.

9. Квітка, К. (2010). Українські пісні про дівчину, що помандрувала з зводителем. Зібрання праць, 255–287.
10. Кожолянюк, Г. (2012). Весільна обрядовість українців (витоки, символіка, ідейний зміст). Карпати: людина, етнос, цивілізація, 4, 193–206.
11. Колесса, Ф. (2009). Огляд українсько-руської народної поезії. Вісник Львівського Університету. Серія філологічна, 47, 166–272.
12. Лавриненко, С. (2011). Логоепістими сфери правової культури в баладах про дошлюбні взаємини. Мовознавчий вісник, 12–13, 222–226.
13. Любченко В. (2001). Дидактична балада "про Хайку": українсько-єврейський білінгвістичний фольклор. Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в ХХ ст., 155–164.
14. Марченко, О. М. (2001). Сімейна обрядовість південного Побужжя. Культура народів Причорномор'я, 20, 104–108.
15. Несен, І. (2008). Весільний ритуал середнього Полісся: традиційна структура та реліктові форми. Вісник Львівського Університету. Серія історична, 43, 261–319.
16. Нудьга, Г. А. (1970). Українська балада. К.: Дніпро.
17. Ой ты, Галю, Галю молодая. (2021, Березень 21). Livejournal. Взято з <https://nance-of-nantla.livejournal.com/111908.html>.
18. Пашник, С. Д. (2019). Рідні Боги. Запоріжжя: РПК.
19. Пашник, С. Д. (2021). Пісенник. Запоріжжя: РПК.
20. Пашник, С. Д. (2021, Березень 21). Сосну підпалили – Галю заміж віддали. Рідна віра. Взято з <http://ridnovir.in.ua/index.php/statti/233-sosnu-pidpalyly-haliu-zamizh-viddaly>.
21. Петрухіна, Л. (2007). "Бідна Галя" у тенетах колективного шлюбу. Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 41, 266–275.
22. Скрипник, Г. А., Дмитренко, М. К. & Грица, С. Й. (2009). Українські народні думи. Думи раннього козацького періоду, т.1. К.: ІМФЕ НАН України.
23. Сорочук, Л.(2011). Вода як "жіночий" символ родючості. Українознавчий альманах, 6, 47–49.
24. Телеуця, В.(2008). Весільний обряд українців Придунав'я. Фольк. зошити(ІКА), 11, 71–84.
25. Трегубов, Д. Г. & Трегубова, І. М. (2019). Ретроспектива відображення проблеми розлуки з батьківщиною в творчості українців. Культура України, 66, 30–42.
26. Трегубов, Д. Г. & Трегубова, І. М. (2020). Сюжетний аналіз народних пісень із загальною формулою "зводителю дівчини". Культура України, 69, 46–58.
27. Франко, І. Я. (1984). Стефан воєвода. Зібрання творів, т. 42 (с.17–56). Київ: Наукова думка.
28. Цехмістрюк, Ю. (2006). Народні пісні Волині: записи 1936–37 років. Львів-Рівне: ЛДМА.

References

1. Antonovich, V. & Dragomanov, M. (1874). *Historical songs of the Little Russian people with explanations*. V.I. Kiev: Fried. [in Russian].
2. Bezkorivaya, N. S. (2011). Ukrainian song as a mirror of the people's soul. *Culture of the Black Sea peoples*, 214, 143–145. [in Russian].
3. Efremova, L. O. (2006). *Chants of Ukrainian wedding songs*. K.: Scientific thought. [in Ukrainian].
4. Efremova, L. O. (2016). *Folk songs of Poltava region*. Kyiv: Logos. [in Ukrainian].
5. Franco, I.Ya. (1984). *Stefan Voivode*. Collection of works, v.42(pp.17-56). Kyiv: SO. [in Ukrainian].
6. Glushko, M. (2014). Wedding of Opillia. *Mythology and Folklore*, 3–4, 120–130. [in Ukrainian].
7. Gordichuk, M. (1963). *Ukrainian folk voice*. K.: Art. [in Ukrainian].
8. Kolessa, F. (2009). An overview of Ukrainian-Russian folk poetry. *Bulletin of Lviv Univ. The series is philological*, 47, 166–272. [in Ukrainian].
9. Kozholyanko, G. (2012). Wedding ceremonies of Ukrainians (origins, symbols, ideological content). *Carpathians: man, ethnicity, civilization*, 4, 193–206. [in Ukrainian].
10. Kvitka, K. (2010). Ukrainian songs about a girl traveling with a seducer. *Meetings wash, Lviv*, 255–287. [in Ukrainian].
11. Lavrinenko, S. (2011). Legal epistemes of the sphere of legal culture in ballads about premarital relationships. *Linguistic Bulletin*, 12–13, 222–226. [in Ukrainian].
12. Lyubchenko, V. (2001). Didactic Ballad "On Haiku": Ukrainian-Jewish bilingual folklore. *The fate of Jewish spiritual and material heritage in the twentieth century*, 155–164. [in Ukrainian].
13. Marchenko, O. M. (2001). Family rituals of the southern Pobuzhye. *Culture of the peoples of the Black Sea*, 20, 104–108. [in Ukrainian].
14. Nesen, I. (2008). Wedding ritual of middle Polissya: traditional structure and relict forms. *Bulletin of Lviv University. Historical Series*, 43, 261–319. [in Ukrainian].
15. Nudga, G. A. (1970). *The Ukrainian Ballad*. K.: Dnipro. [in Ukrainian].
16. Oh you, Galya, Galya young. (2021, March 21). Retrieved from: <https://nance-of-nantla.livejournal.com/111908.html>. [in Russian].
17. Pashnik, S. D. (2019). *Native Gods*. Zaporozhye: ROC. [in Ukrainian].
18. Pashnik, S. D. (2021). *Songbook*. Zaporozhye: ROC. [in Ukrainian].
19. Pashnik, S. D. (2021, March 21). Pine was set on fire – Galya married gave. Retrieved from: <https://svit.in.ua/stat/st73.html>. [in Ukrainian].
20. Petrukhina, L. (2007). "Poor Galya" in polyandry tents. *Bulletin of Lviv Univ. The series is philological*, 41, 266–275. [in Ukrainian].
21. Skripnik, G. A., Dmitrenko, M. K & Gritsa, S. Y. (2009). *Ukrainian People's Dumas*. Dumas of the early Cossack period, v.1. K.: IMPE NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

22. Sorochuk, L. (2011). Water as a "female" symbol of fertility. *Ukrainian Studies Almanac*, 6, 47–49. [in Ukrainian].
23. Teleutsya, V. (2008). Wedding ceremony of Ukrainians of the Danube region. *Folklore Notebooks (IKA)*, 11, 71–84. [in Ukrainian].
24. Tregubov, D. G. & Tregubova, I. M. (2019). A retrospective reflection of the problem of separation with Ukraine. *Culture of Ukraine (KDAC)*, 66, 30–42. [in Ukrainian].
25. Tregubov, D. G. & Tregubova, I. M. (2020). The plot analysis of folk songs with the general formula "seducer of a girl". *Culture of Ukraine*, 69, 46–58. [in Ukrainian].
26. Tsekhmistruk, Yu. (2006). *Folk songs of Volhynia: Phonographic records of 1936-1937*. Lviv-Rivne: LDMA. [in Ukrainian].
27. Voropay, O. (1958). *Customs of our people*. Munich: Ukrainian Publishing House. [in Ukrainian].
28. Zagriychuk, I. D. (2020). Pseudo-traditions: nature and the possibility of overcoming them, *Traditional culture in the context of globalization: new challenges*. Kh.: ROMCCA. [in Ukrainian].